

Liudmyla Kryvachuk

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-3083-4781

Polityka społeczna w czasie wojny na Ukrainie: innowacje, migracje, deportacja ukraińskich dzieci

Social policy during the war in Ukraine: innovations, migrations, deportation of Ukrainian children

Wprowadzenie

Wojna na Ukrainie, rozpoczęta przez Federację Rosyjską 24 lutego 2022 roku, stała się wielkim wyzwaniem XXI wieku dla całej ludzkości. Wywołała procesy migracyjne w dużej części Ukrainy, zwłaszcza na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy. Rozpoczęcie działań wojennych i wprowadzenie stanu wojennego miało krytyczny wpływ na krajowy system gospodarczy. Szkody psychiczne i materialne spowodowane działaniami wojennymi i okupacyjnymi są czynnikami negatywnymi, które w istotny sposób wpływają na życie społeczne w kraju, dlatego z każdym dniem wojny na Ukrainie rośnie liczba osób potrzebujących pomocy społecznej ze strony państwa. Polityka społeczna zawsze odgrywała strategicznie ważną rolę, jednak we współczesnych warunkach wojennych na Ukrainie polityka społeczna nabiera wyjątkowego znaczenia. Warto dodać, że od skuteczności realizacji polityki społecznej w warunkach stanu wojennego zależy nie tylko stabilność rozwoju społecznego kraju, ale także stan bezpieczeństwa narodowego państwa. Zbrojna agresja Federacji Rosyjskiej i początek działań wojennych spowodowały znaczny wzrost liczby rodzin z dziećmi, osób niepełnosprawnych, osób

starszych, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, bardzo często w sytuacjach kryzysowych. Wiele osób zostało zmuszonych do opuszczenia miejsc stałego zamieszkania i przeniesienia się do innych regionów Ukrainy lub do innych krajów. Dzieci są najbardziej bezbroną kategorią społeczną, wymagającą szczególnej opieki, ochrony i troski w warunkach stanu wojennego. Jak zauważyła w tym kontekście Pierwsza Dama Ukrainy Ołena Zeleńska na 78. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku 20 września 2023 roku: „Pomoc ukraińskim dzieciom jest potrzebna nie tylko samym dzieciom, ale także światu, bo oznacza to przywrócenie sprawiedliwości i praw człowieka, w szczególności dziecka... jeśli dzieciństwo jest zagrożone w jednym kraju, jest zagrożone wszędzie” (Prezydent Ukrainy: oficjalny portal, 2023a).

24 lutego 2022 roku świat dzieciństwa zmienił się dla wszystkich ukraińskich dzieci. Wojna utrudnia, a często wręcz uniemożliwia realizację podstawowych praw dziecka. Dzieci doświadczają przemocy, otrzymują poważne obrażenia i rany o różnym stopniu złożoności, tracą rodziców i krewnych, stają się ofiarami handlu ludźmi, tortur, wyzysku, złego traktowania, tracą prawo do bezpiecznego środowiska, naruszane są wszelkie podstawowe prawa dziecka. Niestety, dzieci na Ukrainie podczas wojny spotykają się z najgorszymi zbrodniami przeciwko ludzkości. Dzieciństwo jest bardzo wrażliwe na wszelkie zmiany zachodzące w społeczeństwie, więc zmienia się wraz ze społeczeństwem. Na Ukrainie w warunkach wojny *dzieciństwo* otrzymało nową nazwę *wojenne dzieciństwo*, z jego bólem, stratami, rozpaczą i być może – z nową siłą, z nową adaptacją, z nowym obrazem dzieciństwa, w nowych warunkach, bardzo często w innym kraju, w innej kulturze, na innej ziemi.

Celem artykułu jest analiza wybranych aspektów polityki społecznej, problemów społecznych spowodowanych wojną na Ukrainie (wsparcie osób znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych, migracje, uchodźcy z Ukrainy w różnych krajach, deportacja ukraińskich dzieci itd.) oraz określenie innowacji w polityce społecznej w czasie stanu wojennego na Ukrainie.

Innowacje w polityce społecznej w czasie wojny na Ukrainie

Wraz z rozpoczęciem wojny na Ukrainie ze strony państwa w zakresie polityki społecznej potrzebna była jasność, maksymalna efektywność i tworzenie nowych instrumentów polityki społecznej, skutecznych w warunkach stanu wojennego na Ukrainie. Jednym z pierwszych obszarów regulacji i zmian po wprowadzeniu stanu wojennego było zabezpieczenie świadczeń socjalnych w nowych

warunkach funkcjonowania społeczeństwa. W marcu 2022 roku uchwalono Uchwałę Gabinetu Ministrów Ukrainy „Niektóre kwestie świadczenia państwowej pomocy społecznej w okresie stanu wojennego” (z dnia 7.03.2022 r. Nr 214), zgodnie z którą ustalono tryb udzielania państwowej pomocy społecznej w okresie stanu wojennego oraz miesiąc po jego zakończeniu lub odwołaniu (Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy Nr 214, 2022).

Nieco później, w kwietniu 2022 roku, Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła Ustawę Ukrainy „O dokonaniu zmian w niektórych ustawach Ukrainy dotyczących świadczenia usług społecznych w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego lub stanu wojennego na Ukrainie lub w niektórych jej miejscowościach” (z dnia 14.04.2022 r. Nr 2193-IX), w związku z tym wprowadzono zmiany w ustawach Ukrainy „O usługach społecznych” (z dnia 17.01.2019 r. Nr 2671-VIII), „O reżimie prawnym stanu wojennego” (z dnia 12.05.2015 r. Nr 389-VIII). Kolejnym krokiem było dokonanie zmian w systemie świadczenia usług społecznych w społeczności lokalnej w warunkach stanu wojennego na Ukrainie (Ustawa Ukrainy „O dokonaniu zmian...”, 2022; Ustawa Ukrainy „O usługach społecznych”, 2019; Ustawa Ukrainy „O reżimie prawnym stanu wojennego”, 2015).

Biorąc pod uwagę ogromne wyzwania w obszarze polityki społecznej i jej strategiczne znaczenie w tym trudnym czasie wojny, Gabinet Ministrów Ukrainy i Ministerstwo Polityki Społecznej Ukrainy w maju 2022 roku opracowały i zarekomendowały do praktycznego zastosowania *mechanizm świadczenia usług społecznych w sytuacjach nadzwyczajnych (kryzysowo)*, zwłaszcza dla obywateli, którzy znajdują się na terytorium działań wojennych oraz dla osób wewnętrznie przesiedlonych (Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „W sprawie zmian...”, 2022).

Ministerstwo Polityki Społecznej Ukrainy i Departament Ochrony Socjalnej Ludności uzyskały dostęp do Zunifikowanego Systemu Informacyjnego Sfery Społecznej – ZSISS (*Єдина інформаційна система соціальної сфери, ЄІССС*) w celu centralizowanego wyznaczania, obliczania i wypłacania pomocy osobom *wewnętrznie przesiedlonym*. Wszystkie dane osobowe są przechowywane na poziomie centralnym, więc utrata lub nieuprawnione wykorzystanie tych danych, w szczególności na poziomie lokalnym w przypadku działań wojennych lub okupacji, są niemożliwe; ułatwione jest przejście do obsługi z jednego Departamentu Ochrony Socjalnej Ludności na inny w przypadku zmiany aktualnej lokalizacji, co zapewne szybka i automatyczna weryfikacja.

Przez Ministerstwo Polityki Społecznej Ukrainy, przy wsparciu finansowym Szwecji, na Ukrainie została stworzona *Platforma Humanitarna ePomoc* (*Платформа гуманітарна е-допомога*). Aby platforma ePomoc była bardziej przejrzysta i przyczyniła się do równomiernej dystrybucji ukierunkowanej pomocy rodzinom i dzieciom dotkniętym wojną, opracowano „Licznik pomocy”.

Platforma Humanitarna ePomoc ma trzy kierunki:

- 1) pomoc pieniężna ze strony państwa (jest to pomoc państwa);
- 2) przyjmowanie i udzielanie pomocy wolontariuszy (jest to pomoc wolontariuszy);
- 3) płatności od organizacji międzynarodowych (to pomoc międzynarodowa).

Dodatkowo w Ukrainie została uruchomiona platforma koordynacyjna *Ukraine Frontline Media Platform* (UFMP), mająca na celu systematyzację pracy przedstawicieli mediów zagranicznych w regionach frontowych Ukrainy (Charków, Donieck, Ługańsk, Zaporże, Mikołajów, Cherson i Odessa). Oprócz tego UFMP gromadzi, przetwarza i rozpowszechnia aktualną informację z tych regionów podczas wojny. Projekt jest realizowany przez Platformę Dyplomacji Publicznej, przy wsparciu Fundacji Konrada Adenauera (Charków) i EDYN, w koordynacji ze Sztabem Generalnym Sił Zbrojnych Ukrainy i Ministerstwem Spraw Zagranicznych Ukrainy (*Ukraine Frontline Media Platform*, 2022).

Aby uniknąć naruszeń, w pierwszych tygodniach wojny zawieszono rejestrację adopcji ukraińskich dzieci. Wkrótce jednak pojawiła się forma pomocy dzieciom poprzez tymczasową opiekę w rodzinie. W tym celu został stworzony i uruchomiony przez Biuro Prezydenta Ukrainy, z inicjatywy Rzecznika Praw Dziecka i Rehabilitacji Dziecięcej, ogólnonarodowy program „Dziecko nie jest samo” (*Загальнонаціональна програма „Дитина не сама”*). Ponad 23 000 obywateli Ukrainy zadeklarowało gotowość udzielenia opieki dzieciom w czasie wojny. Spośród nich ponad 5000 ukończyło specjalne szkolenie online, a 1800 otrzymało już status, że mogą zostać opiekunami (Ogólnonarodowy program „Dziecko...”, 2022). Warto zwrócić także uwagę na projekt „Adres dzieciństwa” (*проект „Адреса дитинства”*), którego prezentacja odbyła się we wrześniu 2023 roku. Projekt zakłada budowę domów (mieszkań) dla rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w regionach przyfrontowych (Olena Zelenska Foundation, 2023).

Ważną decyzją strategiczną w obszarze polityki społecznej dotyczącą ochrony praw dziecka było utworzenie w marcu 2022 roku, już na początku wojny, Sztabu Koordynacyjnego ds. Ochrony Praw Dziecka w warunkach stanu wojennego

(Координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану) (Gabinet Ministrów Ukrainy: oficjalny portal internetowy, 2022). Na czele stali współprzewodniczący, w szczególności Minister Polityki Społecznej Ukrainy oraz Rzecznik Praw Dziecka i Rehabilitacji Dzieci. Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Dziecka w warunkach stanu wojennego koordynuje prace centralnych i regionalnych organów wykonawczych, organów samorządu terytorialnego w zakresie ewakuacji, tworzenia bezpiecznych warunków i zapewnienia praw dzieci różnych kategorii w czasie stanu wojennego na Ukrainie.

W sierpniu 2022 roku utworzono portal „Dzieci wojny” (*портал „Діти війни”*), który pełni dwie główne funkcje: pierwszą funkcją jest dostarczanie aktualnych informacji o dzieciach, które ucierpiały w wyniku działań wojennych, w tym zabitych, rannych, zaginionych, deportowanych lub przymusowo wysiedlonych ze stałego miejsca zamieszkania, oraz o tych, które zostały odnalezione i uratowane, wskaźniki ilościowe są codziennie aktualizowane przez organy ścigania i Narodowe Biuro Informacyjne; drugą funkcją jest pomoc w odnalezieniu dzieci. Portal „Dzieci wojny” umożliwia kontakt z organami ścigania, Prokuraturą Generalną oraz Narodowym Biurem Informacyjnym (Państwowy portal „Dzieci wojny”, 2023). Platforma ta została utworzona przez Ministerstwo Reintegracji Ukrainy oraz Narodowe Biuro Informacyjne, jako narzędzie umożliwiające odnalezienie dzieci, uratowanie ich i uwolnienie z miejsc przymusowych przesiedleń lub deportacji.

W czasie wojny na Ukrainie strategicznie ważnym problemem jest organizacja udzielania specjalistycznej pomocy psychologicznej i psychospołecznej różnym kategoriom ludności, które jej potrzebują w warunkach stanu wojennego. W tym celu z inicjatywy Ołeny Zełenskiej opracowano „Ogólnoukraiński program zdrowia psychicznego” (*Всеукраїнська програма ментального здоров'я*), koordynacją programu zajmuje się Ministerstwo Zdrowia Ukrainy, partnerem eksperckim jest Światowa Organizacja Zdrowia (Ogólnoukraiński program zdrowia psychicznego, 2023). W ramach tego programu opracowano platformę zapewniającą dostępność odpowiednich zasobów dla obywateli Ukrainy zarówno w kraju, jak i za granicą. Na przykład platforma zapewnia dostęp do zasobów, które są specjalistyczne i mogą być interpretowane jako innowacje w polityce społecznej:

- 1) Centrum Zdrowia Psychicznego i Rehabilitacji „Leśna Polana” (*Центр психічного здоров'я та реабілітації „Лісова поляна”*) Ministerstwa Zdrowia Ukrainy (dla weteranów, ludzi, którzy przeżyli niewolę i tortury);

- 2) Centrum Pomocy dla Uratowanych (dla osób, które opuściły strefę działań wojennych i/lub terytoria czasowo okupowane lub ucierpiały w wyniku wojny);
- 3) projekt HOPE (dla osób wewnątrznie przesiedlonych i wspólnot terytorialnych);
- 4) projekt „Gen Ukraiński” (dla dzieci dotkniętych wojną, praca psychologiczna z rodzicami i opiekunami itp.).

Analizując innowacje w polityce społecznej, w tym świadczenia usług społecznych w czasie wojny na Ukrainie, warto dodać kilka refleksji, które podała w wywiadzie S. Tolstouchowa, przewodnicząca Ogólnoukraińskiej Asocjacji „Liga Pracowników Socjalnych Ukrainy” w Dniu Pracownika Socjalnego w listopadzie 2022 roku (Liga Pracowników Socjalnych Ukrainy, 2022):

Jak zmienił się zawód pracownika socjalnego od początku wojny?

Pierwsze i najważniejsze, co pojawiło się w pracy pracownika socjalnego, to potrzeba szybkiego reagowania kryzysowego. Po drugie, nawet gdy nie ma możliwości wypełniania swoich bezpośrednich obowiązków, ludzie kontynuują pracę. I trzeci, w czasie wojny na Ukrainie do pracowników socjalnych dołączyła ogromna liczba wolontariuszy z organizacji pozarządowych. Wspólnota pracowników socjalnych wielokrotnie się powiększyła – i jest to wyjątkowy akcent w historii pracy socjalnej na Ukrainie.

Czego pozbawiła wojna i na odwrót – jaką siłę dała?

Wojna zabrała spokój, ciepło, przytulność, miejsce pracy, które nie jest fizycznie dostępne. Ale dała wiarę, siłę, optymizm, nauczyła pracować i żyć razem, robić dobre sprawy, doceniać to, co jest, cieszyć się z małych rzeczy, kochać ludzi i siebie, doceniać życie.

Migracja a ewakuacja dzieci w czasie wojny na Ukrainie

Wojna na Ukrainie od 24 lutego 2022 roku spowodowała *migracje wewnętrzne i zewnętrzne* Ukraińców. Kraje europejskie stanęły przed problemem przyjęcia ponad 7 mln uchodźców z Ukrainy. Pojawiły się problemy wsparcia społecznego i pomocy społecznej, wypracowanie – przez władze państwowe, samorządy lokalne, organizacje międzynarodowe, organizacje publiczne – nowego podejścia do świadczenia usług społecznych w czasie wojny, zarówno na Ukrainie, jak i w różnych krajach, które przyjęły ukraińskich uchodźców, przede wszystkim kobiet z dziećmi. Szczególnie ważne były kwestie ewakuacji i pomocy społecznej

dla tych kategorii ludności, które najbardziej potrzebowały takiego wsparcia. Są to przede wszystkim osoby niepełnosprawne, dzieci-sieroty i dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej, wychowankowie z różnego rodzaju placówek opieki instytucjonalnej, osoby starsze, przesiedleńcy wewnętrzni itp.

Przesiedleńcy wewnętrzni, jako konkretna grupa społeczna, to osoby przymuszające się z czasowo okupowanego terytorium Ukrainy lub terytorium działań wojennych, to m.in. kobiety z dziećmi, osoby starsze, niepełnosprawne itd., które przebywają w kryzysowych, trudnych sytuacjach, związanych z utratą domu, adaptacją do nowych warunków życia, napięciem psychicznym. Należy dodać, że na Ukrainie jeszcze w roku 2016 utworzono Informacyjną Bazę Danych o Przesiedleńcach Wewnętrznych (*Єдина інформаційна база даних про внутрішньо-переміщених осіб*), a w 2022 roku Gabinet Ministrów Ukrainy dokonał odpowiednich zmian w związku ze stanem wojennym (Informacyjna Baza Danych..., 2022). Zdaniem Iryny Wereszczuk, *wicepremier Ukrainy i minister ds. Reintegracji Tymczasowo Okupowanych Terytoriów Ukrainy*, w 2023 roku zarejestrowano już prawie ok. 5 mln osób wewnętrznie przesiedlonych, a ich rzeczywista liczba wynosi ok. 7 mln osób. Wśród osób wewnętrznie przesiedlonych 60% to kobiety, 25% – dzieci, 25% – emeryci, w tym też osoby niepełnosprawne (Ukraina przekroczyła próg kryzysu..., 2023). Aby zapewnić wsparcie społeczne osobom tej kategorii opracowano Kompleksowe Programy Regionalne Wsparcia Osób Wewnętrznie Przesiedlonych na okres stanu wojennego na Ukrainie.

Najstarszą, najszerszą oraz najbardziej właściwą formą *ochrony międzynarodowej* jest *status uchodźcy*, przyznawany na podstawie Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, zwanej powszechnie Konwencją Genewską (Konwencja Genewska dotycząca statusu uchodźców..., 1951). Została ona przyjęta w 1951 roku jako dokument, który miał reagować na problem znaczących ruchów migracyjnych wywołanych w Europie przez II wojnę światową, a także wydarzenia bezpośrednio po niej następujące, w tym związane z podziałem kontynentu na strefy wpływów. W ich wyniku bardzo wiele osób zmieniało kraj zamieszkania. Konwencja Genewska początkowo obejmowała swoimi przepisami jedynie Europejczyków i odnosiła się do powodujących migrację wydarzeń, które zaszły przed 1 stycznia 1951 roku. Dopiero tzw. Protokół Nowojorski z 1967 r. pozwolił na zastosowanie tego dokumentu do wszystkich uchodźców, niezależnie od ich kraju pochodzenia. Zniósł także wcześniejsze ograniczenia czasowe. Polska przystąpiła do Konwencji dość późno, bowiem dopiero pod koniec 1991 roku.

Konwencja Genewska z 1951 roku to najważniejszy międzynarodowy dokument w tym zakresie, w dokumencie *uchodźcę* określono jako „osobę, która pod

presją w wyniku uzasadnionej obawy o własne życie lub w wyniku prześladowania na gruncie religijnym, pogładowym czy rasowym, także narodowościowym musi opuścić swój kraj; uchodźcy najczęściej uciekają z powodu toczących się konfliktów zbrojnych, rewolucji lub czystek etnicznych” (Konwencja Genewska dotycząca statusu uchodźców..., 1951). Zapisane są w niej też najważniejsze zasady traktowania uchodźców i wskazania dotyczące zapewnienia opieki przez państwa.

Podstawowymi formami *ochrony międzynarodowej* są:

- 1) status uchodźcy;
- 2) ochrona uzupełniająca;
- 3) ochrona tymczasowa.

Do podstawowych form *ochrony krajowej w Polsce* można odnieść: azyl, zgoda na pobyt ze względów humanitarnych, zgoda na pobyt tolerowany, zezwolenie na pobyt czasowy dla ofiar handlu ludźmi, zezwolenie na pobyt czasowy wydawany ze względu na poszanowanie życia rodzinnego i praw dziecka. Przyznanie *statusu uchodźcy* umożliwia korzystanie z większości praw socjalnych.

Ochrona uzupełniająca to forma ochrony dla kogoś, kto nie otrzymał statusu uchodźcy, ale nie może wrócić do swojego kraju np. ze względu na ryzyko stosowania tortur; *ochrony tymczasowej* udziela się do chwili, gdy możliwy stanie się powrót cudzoziemców do uprzedniego miejsca ich zamieszkania, jednakże nie dłużej niż na okres roku. Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców (2001) została przyjęta w 2001 r. w związku z masowym napływem uchodźców do Unii, zwłaszcza z Bośni i Hercegowiny oraz Kosowa, spowodowanym konfliktami zbrojnymi na Bałkanach Zachodnich.

W decyzji wykonawczej z dnia 4 marca 2022 roku określono, w jaki sposób państwa członkowskie mają stosować Dyrektywę Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców (2001) do Ukraińców. Wskazano przede wszystkim, że ma ona zastosowanie do wysiedleńców, którzy musieli opuścić Ukrainę począwszy od 24 lutego 2022 roku. Dotyczy zarówno obywateli Ukrainy, jak i bezpaństwowców i obywateli państw trzecich, którzy korzystali z ochrony międzynarodowej lub ochrony krajowej na Ukrainie, a także członków ich rodzin. Osoby, które przebywały na stałe w Ukrainie i opuściły kraj 24 lutego 2022 roku lub później, aby ochronić się przed wojną, mogą mieć prawo

do tymczasowej ochrony w dowolnym kraju UE. Ochrona tymczasowa będzie obowiązywać przez co najmniej jeden rok i może zostać przedłużona w zależności od sytuacji na Ukrainie. Prawa wynikające z dyrektywy w sprawie tymczasowej ochrony to m.in. prawo do pobytu, dostęp do rynku pracy i zakwaterowania, pomoc medyczna oraz dostęp dzieci do edukacji.

Dla celów statystycznych UNHCR (Office of the High Commissioner for Refugees, The UN Refugee Agency) używa terminu *uchodźcy* w sposób ogólny, odnosząc się do wszystkich osób, które opuściły Ukrainę w wyniku wojny. Sposoby weryfikacji UNHCR i poziom dostępu do uchodźców z Ukrainy różnią się w zależności od kraju. Chociaż dołożono wszelkich starań, aby wszystkie informacje statystyczne zostały zweryfikowane, liczby mają charakter szacunkowy i na razie nie można uwzględnić potencjalnych dalszych zmian w przypadku wszystkich krajów. Zestawienie statystyk UNHCR udostępnionych na portalu danych operacyjnych „Ukraine Refugee Situation” z dnia 12 września 2023 r. pokazuje, że na całym świecie ogółem odnotowano 6 199 700 uchodźców z Ukrainy, w tym zarejestrowanych w Europie – 5 830 500 osób. Najwięcej uchodźców z Ukrainy przebywa w takich krajach jak: Niemcy – 1 086 355 osób, Polska – 959 875 osób, Czechy – 368 300 osób, Wielka Brytania – 210 800 osób, Hiszpania – 186 125 osób, Włochy – 167 525 osób, Mołdawia – 116 615 osób, Holandia – 94 415 osób, Irlandia – 93 810 osób, Rumunia – 86 810 osób, Belgia – 73 095 osób, Austria – 68 700 osób, Francja – 70 570 osób itd. (Operational data portal „Ukraine Refugee Situation”, 2023).

Ważnym problemem wymagającym natychmiastowego rozwiązania w czasie wojny na Ukrainie była *ewakuacja dzieci*, przede wszystkim dzieci przebywających w placówkach opiekuńczych, dzieci z rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka, rodzin z dziećmi znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. Pomimo tego, że odpowiedzialnymi za ewakuację placówek zapewniających instytucjonalne usługi społeczne oraz ich podopiecznych są jednostki samorządu terytorialnego, w praktyce nie zawsze dysponowali wystarczającymi zasobami finansowymi i administracyjnymi, aby zapewnić ewakuację, w szczególności niezbędną liczbą pojazdów. Warto dodać, że dość trudnym zadaniem było poszukiwanie podobnych instytucji, które mogłyby przyjąć ewakuowanych podopiecznych, lub innych możliwości zapewnienia pobytu i korzystania z usług społecznych na obszarach, na których nie toczą się działania wojenne. Dlatego ewakuacja ogólnie miała charakter raczej niesystematyczny i w wielu przypadkach została w dużej mierze zorganizowana przez organizacje międzynarodowe,

inicjatywy wolontariackie, fundacje charytatywne i troskliwych ludzi. Dotyczyło to także zaopatrzenia w lekarstwa, żywność i artykuły higieniczne.

Na Ukrainie najczęściej dzieci *wewnętrznie przesiedlonych (ewakuowanych)* znajduje się w takich obwodach jak: obwód lwowski – 32%, obwód zakarpacki – 16%, obwód czerniowiecki – 19%, obwód iwano-frankowski – 8%, obwód tarnopolski – 5%. Spośród krajów zagranicznych najczęściej dzieci z placówek przebywa w Polsce – 36%, Niemczech – 17%, Włoszech – 8%, Austrii – 6%, Rumunii – 6%, Turcji – 6%, Hiszpanii – 4%, Holandii – 3%, Czechach – 3%, Szwajcarii – 2% (Informacje o zapewnieniu praw..., 2023).

W Polsce w Ministerstwie Rodziny i Polityki Społecznej zostały powołane dwa sztaby, których zadaniem jest koordynacja ewakuacji najmłodszych: Sztab Ewakuacja Dzieci oraz Sztab Miejsca dla Dzieci. Do Sztabu Ewakuacja Dzieci zgłaszane są informacje o przewozie dzieci z Ukrainy, natomiast Sztab Miejsca dla Dzieci koordynuje bazę miejsc, w których można ulokować grupy dzieci. Zostały uwzględnione potrzeby transportu oraz ulokowania dzieci osieroconych, samotnych, potrzebujących specjalnej opieki czy też niepełnosprawnych. Resort pozostaje w stałym kontakcie z resortami sprawiedliwości, infrastruktury, spraw zagranicznych, spraw wewnętrznych, jak również organizacjami pozarządowymi. W Stalowej Woli powstał Punkt recepcyjny dla dzieci ewakuowanych z rodzin zastępczych i domów dziecka oraz małoletnich bez opieki. Tam dzieci po długiej i wyczerpującej podróży otaczane są wszechstronną, troskliwą opieką, a następnie umieszczane w docelowych miejscach na terenie kraju. Zbierane dane z całej Polski dotyczą miejsc, gdzie jest możliwe umieszczenie dzieci, pierwszeństwo mają większe grupy dzieci. Ważne było, aby dzieci nie rozdzielać, aby maksymalnie zapewnić im poczucie bezpieczeństwa.

Biuro Rzecznika Praw Dziecka w Polsce odpowiada, że wojna to sytuacja nadzwyczajna, dlatego podejmowane są nadzwyczajne działania, które w pierwszej kolejności mają zapewnić natychmiastowe i bezpieczne schronienie dzieci. Dodaje, że kwestie prawne, regulacje ich pobytu, dostosowania do obowiązujących od lat przepisów czy standardów postępowania są bardzo ważne, ale pierwszeństwo ma obecnie ochrona życia i bezpieczeństwo (Rzecznik Praw Dziecka, 2023).

Dzieciństwo w czasie wojny... Dzieci wojny...

Jeszcze przed 24 lutego 2022 roku, przed rozpoczęciem wojny na Ukrainie, w dniu 14 kwietnia 2021 roku do Rady Najwyższej Ukrainy IX kadencji wpłynął projekt Uchwały Rady Najwyższej Ukrainy Nr 5343 „W sprawie upamiętnienia

dzieci, które zginęły w wyniku zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę”. W dniu 1 czerwca 2021 roku w Międzynarodowy Dzień Dziecka odbyło się głosowanie, w czasie którego uchwalono, aby corocznie 4 czerwca obchodzić Dzień Pamięci Dzieci, które zginęły w wyniku zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę (Uchwała Rady Najwyższej Ukrainy „O upamiętnieniu dzieci, które zginęły...”, 2021).

Dzień 4 czerwca został wprowadzony przez ONZ na szczeblu międzynarodowym, aby przypomnieć wszystkim organizacjom i instytucjom międzynarodowym zaangażowanym w ochronę praw dzieci o ich nieustającym zobowiązaniu wobec najmłodszych, jest także przypomnieniem dorosłym o ich odpowiedzialności. Historia tej daty sięga 19 sierpnia 1982 roku, kiedy to na 31. sesji plenarnej Zgromadzenia Ogólnego ONZ poświęconej kwestii Palestyny postanowiono co roku obchodzić 4 czerwca jako Międzynarodowy Dzień Niewinnych Dzieci – Ofiar Agresji. Dzień ten obchodzony jest w rocznicę pierwszego nalotu izraelskiego na Bejrut i inne osady libańskie, który miał miejsce 4 czerwca 1982 roku (International Day of Innocent Children, 2023). Niestety, od 2014 roku data ta nabrała dla Ukraińców szczególnego znaczenia. Ustanowienie na Ukrainie Dnia Pamięci Dzieci, które zginęły w wyniku agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę właśnie 4 czerwca to kolejny krok w kierunku przyciągnięcia uwagi społeczności międzynarodowej, walki z arbitralnością i przemocą, a także zbrodniami wobec dzieci na Ukrainie.

W czasie wojny hybrydowej na Ukrainie (2014–2022), jeszcze w roku 2016 Ustawą Ukrainy „O ochronie dzieciństwa” z dnia 24.04.2001 r. Nr 2402-III wprowadzono nowe pojęcie: „dziecko, które cierpi z działań wojennych i konfliktów zbrojnych”, które zostało zdefiniowane w tym dokumencie jako „dziecko, które w wyniku działań wojennych lub konfliktów zbrojnych zostało ranne, zakontraktowane, zranione, doznało przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej, zostało uprowadzone lub nielegalnie wywiezione z Ukrainy, zostało wzięte do udziału w formacjach wojskowych lub nielegalnie zatrzymane, w tym w niewoli” (Ustawa Ukrainy „O ochronie dzieciństwa”, 2021).

Wojna na Ukrainie od 24 lutego 2022 roku przeniosła dzieci Ukrainy do innej rzeczywistości, rzeczywistości wojny – są to dzieci, które widziały śmierć, cierpienie, tortury bliskich i krewnych, dzieci, które zostały ranne, dzieci, które zmarły w czasie wojny, dzieci wywiezione z terytorium Ukrainy itp. Pod wpływem wojny hybrydowej (2014–2022) i wojny toczącej się z dnia 24 lutego 2022 roku na Ukrainie powstaje nowe pokolenie – pokolenie „dzieci wojny”. Pokolenie, które formowało się w specyficznych, nowych warunkach, związanych z utratą domu,

terytorium, adaptacją do nowych warunków życia, edukacji, dołączaniem do nowych grup społecznych, kształtowaniem umiejętności radzenia sobie ze stresem i napięciem psychicznym. W tym kontekście pokolenie „dzieci wojny” warto traktować jako „dzieci, których rozwój i socjalizacja nastąpiły w czasie wojny, dzieci, które w czasie wojny straciły poczucie spokoju i bezpieczeństwa, dzieci, które straciły rodziców, domy, dzieci zagubione, dzieci, które zostały ranne, okaleczone, dzieci, które cierpiały lub były świadkami przemocy i tortur, dzieci, które zostały uprowadzone, nielegalnie przetrzymywane lub nielegalnie wywiezione z Ukrainy” (Kryvachuk, 2022).

Na portalu „Dzieci wojny” podane są następujące dane o dzieciach, które ucierpiały w czasie wojny na Ukrainie (24.02.2022–24.09.2023) (Państwowy portal „Dzieci wojny”, 2023):

- 1) *zginęło dzieci* – 504 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy);
- 2) *ranne dzieci* – 1 125 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy);
- 3) *zagubione dzieci* – 1 242 (wg danych Narodowej Policji Ukrainy);
- 4) *znalezione dzieci* – 17 990 (wg danych Narodowej Policji Ukrainy);
- 5) *deportowane dzieci* – 19 546 (wg danych Narodowego Biura Informacyjnego);
- 6) *dzieci, które wróciły* – 386 (wg danych Narodowego Biura Informacyjnego);
- 7) *dzieci dotknięte przemocą seksualną* – 13 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy, wskaźnik został wprowadzony we wrześniu 2023 r.).

Dzieci deportowane to jedna z kategorii dzieci w prowadzonych statystykach. Problem jest niezwykle ważny i niezwykle trudny we współczesnych warunkach wojny i działań wojennych. Dlatego ten aspekt zostanie omówiony odrębnie w dalszej części artykułu.

Deportacja ukraińskich dzieci: problemy i wyzwania

W czasie wojny na Ukrainie powstał nowy problem społeczny, nowe zagrożenie, nowe zjawisko społeczne dotyczące ukraińskich dzieci, które stanowi naruszenie prawa międzynarodowego z zakresu ochrony praw dziecka, w tym Konwencji ONZ o prawach dziecka (Konwencja o prawach..., 1989), Czwartej Konwencji Genewskiej (Konwencja genewska o ochronie..., 1949), dotycząca traktowania ludności cywilnej podczas wojny. Zjawisko to jest sprzeczne z ogólnie uznaną zasadą zapewnienia dobra dziecka i nie spełnia żadnych obowiązujących standardów międzynarodowych – jest *deportacją ukraińskich dzieci*.

Zgodnie z raportem analitycznym „Deportacja obywateli Ukrainy z terytorium czynnych działań wojennych lub z czasowo okupowanego terytorium Ukrainy na terytorium Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś”, który został przygotowany przez grupę ekspertów Koalicji „Ukraina. Piąta rano” (A. Luniowa – dyrektor Centrum Praw Człowieka „Zmiana”; K. Raszewska – prawniczka Regionalnego Centrum Praw Człowieka; T. Katryczenko – koordynatorka Medialnej Inicjatywy Praw Człowieka; A. Pawluk – prawnik i analityk Ukraińskiej Prawnej Grupy Doradczej; J. Usenko – dyrektor Departamentu Ochrony Interesów Dzieci i Zwalczenia Przemocy Prokuratury Generalnej Ukrainy), w wyniku działań filtracyjnych pewna liczba ukraińskich dzieci trafiła na terytorium Federacji Rosyjskiej bez rodziców lub przedstawicieli prawnych, z uwagi na to, że ich bliscy zostali zatrzymani podczas działań filtracyjnych lub zabici przez okupantów. Wśród dzieci wywiezionych siłą z Ukrainy przez Rosję są też dzieci z domów dziecka i szkół-internatów, z których większość ma biologicznych rodziców lub krewnych (Deportacja obywateli Ukrainy z terytorium..., 2022).

Należy pamiętać, że kiedy Rosja przekazuje deportowane ukraińskie dzieci rodzinom rosyjskim w celu ich adopcji, to czyni to wbrew temu, że te dzieci mają rodziców lub bliskich krewnych na Ukrainie. Takich sierot przesiedlonych na terytorium Federacji Rosyjskiej jest od 1500 do 2500, nie licząc sierot wojennych. Ponadto wśród deportowanych dzieci są dzieci niepełnosprawne lub z zaburzeniami psychicznymi, które również mają rodziców lub krewnych. Zdaniem K. Raszewskiej, prawniczki Regionalnego Centrum Praw Człowieka, Rosja deportuje dzieci do co najmniej 57 regionów, w tym tak geograficznie odległych od Ukrainy jak Sachalin, Astrachań, Murmańsk, Dagestan. Według niej organizacje międzynarodowe, takie jak UNICEF, Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego czy Biuro Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka, już zwróciły uwagę na sytuację łamania praw dziecka i nieprzestrzegania międzynarodowych standardów oraz wskazały, że ani deportacja, ani przymusowe przekazywanie ukraińskich dzieci do rodzin rosyjskich nie jest zgodne z międzynarodowymi konwencjami, międzynarodowym prawem humanitarnym ani zasadą dobra dziecka (Deportacja obywateli Ukrainy z terytorium..., 2022).

Następny problem dotyczy przebywania ukraińskich dzieci w rosyjskich obozach reedukacyjnych. Według danych zawartych w raporcie Yale Humanitarian Research Lab, który został sfinansowany przez Departament Stanu USA, w 2022 roku w czasie wojny na Ukrainie co najmniej 6000 ukraińskich dzieci uczestniczyło w rosyjskich obozach reedukacyjnych, a kilkaset przetrzymywanych było tam przez tygodnie lub miesiące po planowanej dacie powrotu. Od początku wojny

dzieci mieszkające na terenach okupowanych zostały wywiezione do 43 obozów w całej Rosji, w tym na anektowanym przez Moskwę Krymie i Syberii, z powodu prorosyjskich patriotycznej i wojskowej edukacji. W co najmniej dwóch obozach termin powrotu dzieci był opóźniony o tygodnie, podczas gdy w dwóch innych obozach powrót części dzieci został przesunięty na czas nieokreślony. Władze rosyjskie starały się przedstawić dzieciom prorosyjski punkt widzenia poprzez programy szkolne, a także wycieczki do miejsc patriotycznych i rozmowy z weteranami. Filmy opublikowane z obozów przez okupacyjne władze regionalne pokazują dzieci w obozach śpiewające rosyjski hymn narodowy i niosące rosyjską flagę. W oddzielnych filmach nauczyciele zatrudnieni do nauczania dzieci mówią o potrzebie skorygowania ich rozumienia historii Rosji i Związku Radzieckiego (Thousands of Ukrainian children..., 2023).

„Niszczycielski wpływ wojny Putina na ukraińskie dzieci będzie odczuwalny przez pokolenia”, napisano w oświadczeniu Departamentu Stanu USA w wyżej wspomnianym raporcie. Jak twierdzi Rzecznik Departamentu Stanu Ned Price, „raport szczegółowo opisuje systematyczne, ogólnorządowe starania Rosji o trwałe przesiedlenie tysięcy ukraińskich dzieci na obszary znajdujące się pod kontrolą rosyjskiego rządu za pośrednictwem 43 obozów i innych obiektów. W wielu przypadkach Federacja Rosja rzekomo tymczasowo ewakuowała dzieci z Ukrainy pod pretekstem bezpłatnych kolonii letnich, by później odmawiać powrotu dzieci i rozerwać wszelki kontakt z ich rodzinami”. W raporcie wezwano do przyznania neutralnemu organowi dostępu do obozów i do natychmiastowego zakazu adopcji ukraińskich dzieci (Thousands of Ukrainian children..., 2023).

Warto dodać, że współpracownicy Putina byli ściśle zaangażowani w operację, zwłaszcza M. Lwowa-Belowa, Rzecznik Praw Dziecka Federacji Rosyjskiej (Rosyjski Rzecznik Praw Dziecka..., 2023). Liczba dzieci wysyłanych do obozów jest prawdopodobnie znacznie wyższa niż wspomniane 6000 osób. Po wezwaniu kierownika obozu jednej matce powiedziano, że „dzieci nie mogą zostać zwrócone, ponieważ tam jest wojna”. Niewiele jest informacji na temat wyjaśnień udzielanych dzieciom w związku z opóźnieniami w ich powrocie. W obozie „Niedźwiadek” („Медвежонок”) chłopcu z Ukrainy powiedziano, że jego powrót jest warunkowy: dzieci zostaną zwrócone tylko wtedy, gdy Rosja odbije miasto Izium. Innemu chłopcu powiedziano, że nie wróci do domu ze względu na jego „proukraińskie poglądy” (Thousands of Ukrainian children..., 2023). Federacja Rosyjska naruszyła Czwartą Konwencję Genewską dotyczącą traktowania ludności cywilnej podczas wojny, a we wspomnianym raporcie Departamentu Stanu

problem deportacji dzieci prawdziwie został nazwany „gigantycznym bursztynowym alarmem” (!).

Analizując problem deportacji ukraińskich dzieci, należy zauważyć, że ukraińskie dzieci, które zostały deportowane do Federacji Rosyjskiej, nie stanowią jednej, konkretnie określonej grupy, kategorie deportowanych dzieci są różne, ich liczba też jest różna, a ustalenie tej liczby jest bardzo trudne, ponieważ Federacja Rosyjska nie daje dostępu do danych na ten temat ani Ukrainie, ani organizacjom międzynarodowym. Dlatego dokładna liczba dzieci nie jest znana. W celu skoordynowania i zorganizowania działalności nad sprawą deportowanych ukraińskich dzieci w czerwcu 2022 roku na Ukrainie utworzono Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Osób Deportowanych, w tym dzieci deportowanych, a w sierpniu 2022 roku, jak już było wspomniano, utworzono portal „Dzieci wojny”, w ramach którego podjęto prace nad gromadzeniem i międzyresortową wymianą informacji dotyczących dzieci deportowanych. W sierpniu 2022 roku powołano Radę Koordynacyjną ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci przy Prezydencie Ukrainy (*Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей при Президентові України*) (Dekret Prezydenta Ukrainy..., 2022).

Jedyną organizacją publiczną na Ukrainie, która regularnie organizuje i prowadzi *Misje Ratunkowe* mające na celu powrót ukraińskich deportowanych dzieci z Rosji, jest *Centrum Wzajemnej Pomocy Save Ukraine*. Centrum od początku swojej działalności, czyli od 2014 roku, skupia się na ewakuacji ludności ze strefy działań wojennych, od 2015 roku głównym kierunkiem działalności Centrum jest zapewnienie realizacji praw dziecka, ochrona i wsparcie rodzin z dziećmi. W czasie wojny na Ukrainie w latach 2022–2023 swą działalnością obejmuje całą strefę buforową wzdłuż linii demarkacyjnej, a centra pomocy wolontariuszy znajdują się w 27 miejscowościach. Priorytetem jest ewakuacja dzieci oraz powrót deportowanych dzieci z Rosji (Centrum Wzajemnej..., 2023).

Przez Centrum Wzajemnej Pomocy „Save Ukraine” wypracowano podstawowe etapy powrotu ukraińskich deportowanych dzieci z Rosji (Centrum Wzajemnej..., 2023):

- 1) identyfikacja deportowanych dzieci i ich miejsca pobytu;
- 2) powrót dzieci na Ukrainę;
- 3) dokumentowanie spraw dzieci i kierowanie ich do sądów lokalnych i międzynarodowych przez trzy zespoły prawników;
- 4) pomoc dzieciom i ich rodzinom w odzyskaniu zdrowia psychicznego i fizycznego.

Pod koniec maja 2023 roku wspomniana już Rada Koordynacyjna ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci przedstawiła Plan Działań „Bring Kids Back UA” dotyczący powrotu ukraińskich dzieci nielegalnie wywiezionych z okupowanych terytoriów Ukrainy. W ramach realizacji planu przewiduje się szereg różnego rodzaju skutecznych działań przy zaangażowaniu społeczności międzynarodowej, w szczególności przedstawicieli rządów państw partnerskich, wyspecjalizowanych ekspertów i instytucji oraz sektora publicznego (Prezydent Ukrainy..., 2023).

Analizując ten problem w swoim badaniu, B. Ostrowska wyróżnia następujące motywy deportacji ukraińskich dzieci (Ostrowska, 2023):

1. Rejestracja dzieci w wieku przedszkolnym odbywa się często z wykorzystaniem nowych danych osobowych, zmieniając im nazwisko i imię. Jednocześnie dzieci, nie zdając sobie sprawy z konsekwencji takich działań, nie sprzeciwiają się, a nawet zgadzają się na zaproponowane im imię. Zmiana ta spowoduje przede wszystkim to, że znalezienie takiego dziecka w bazach danych będzie prawie niemożliwe, a tym bardziej po jego adopcji w Federacji Rosyjskiej.
2. Dzieci są zarówno ofiarami, jak i świadkami zbrodni wojennych. Im starsze jest dziecko, tym jaśniejsze i bardziej świadome jest jego postrzeganie przestępczości działań rosyjskiego wojska, w szczególności morderstw, tortur, przemocy fizycznej (seksualnej) wobec rodziców, krewnych, znajomych itp.
3. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że w trakcie nielegalnej działalności następuje zmiana dat urodzenia starszej młodzieży w kierunku podwyższenia jej wieku, co ma na celu swobodne wywożenie jej na obozy bez konieczności pytania o zgodę ich rodziców. To z kolei znacznie komplikuje powrót na Ukrainę dzieci, które według dokumentów wydanych w Federacji Rosyjskiej ukończyły już 18 rok życia, zwłaszcza chłopców, którzy po wjeździe na terytorium Federacji Rosyjskiej podlegają poborowi do wojska.
4. Niepokojący jest także dalszy los ukraińskich dzieci, które zostały wywiezione pod pretekstem badań lekarskich, polegających na interwencji medycznej w ich ciałach już na terytorium Federacji Rosyjskiej. Rodzi to problem nielegalnego dawstwa-przeszczepiania i angażowania takich dzieci w działalność eksperymentalną z zakresu przeszczepiania materiałów anatomicznych człowieka. Ważne jest ustalenie, czy wobec ukraińskich dzieci doszło do jakiegokolwiek formy przemocy, zarówno fizycznej (zwłaszcza

seksualnej), jak i psychicznej. A także, czy wykorzystywano pracę dzieci, czy doszło do przymusu i innych poważnych przestępstw międzynarodowych, takich jak udział w dziecięcej prostytucji i pornografii. W tym samym kontekście problem handlu dziećmi staje się coraz bardziej istotny.

5. Wykorzenienie tożsamości ukraińskiej poprzez rusyfikację przyszłych pokoleń Ukraińców. Kolejnym krokiem w tym kierunku była asymilacja ukraińskich dzieci ze społeczeństwem rosyjskim poprzez zmianę ich obywatelstwa, co z kolei legalizuje procedurę ich dalszej adopcji przez obywateli Federacji Rosyjskiej.

Podsumowanie

Wojna na Ukrainie od 24 lutego 2022 roku stanowi potężne wyzwanie dla całego społeczeństwa ukraińskiego. Celem masowych ataków na ludność cywilną i obiekty cywilne ataków są często szkoły i szpitale, przedszkola i budynki mieszkalne. Wskutek działań wojennych dzieci doznają traumy wojennej, która ma potężny wpływ na ich rozwój i dalsze życie. Wojna na Ukrainie spowodowała wprowadzenie wielu zmian do funkcjonowania polityk publicznych, w tym wypracowanie i wdrożenie nowych innowacyjnych instrumentów polityki społecznej. Na podstawie przeprowadzonej analizy można wymienić *innowacje w polityce społecznej w warunkach stanu wojennego na Ukrainie*:

- 1) Zunifikowany System Informacyjny Sfery Społecznej, ZSISS (*Єдина інформаційна система соціальної сфери, ЄІССС*).
- 2) Mechanizm świadczenia usług społecznych w sytuacjach nadzwyczajnych (kryzysowo) (Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 7.05.2022 r. Nr 560).
- 3) Informacyjna Baza Danych o Przesiedleńcach Wewnętrznych (*Єдина інформаційна база даних про внутрішньо-переміщених осіб*).
- 4) Platforma Humanitarna eRomos (*Платформа гуманітарна е-допомога*).
- 5) Ukraine Frontline Media Platform w regionach frontowych Ukrainy (Charków, Donieck, Ługańsk, Zaporozże, Mikołajów, Cherson i Odessa).
- 6) Portal „Dzieci wojny” (*портал „Діти війни”*).
- 7) Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Osób Deportowanych (*Координаційний штаб із захисту прав депортованих осіб*).

- 8) Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Dziecka w warunkach stanu wojennego (*Координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану*).
- 9) Rada Koordynacyjna ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci przy Prezydencie Ukrainy (*Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей при Президентові України*).
- 10) Plan Działań „Bring Kids Back UA” dotyczący powrotu ukraińskich dzieci.
- 11) Ogólnonarodowy program „Dziecko nie jest samo” (*Загальнонаціональна програма „Дитина не сама”*).
- 12) Projekt „Adres dzieciństwa” (*проект „Адреса дитинства”*), budowa domów (mieszkań) dla rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w regionach przyfrontowych.
- 13) Ogólnoukraiński Program Zdrowia Psychicznego (*Всеукраїнська програма ментального здоров'я*), wsparcie psychiczne i pomoc psychospołeczna dla weteranów, osób, które przeżyły niewolę i tortury; osób, które opuściły strefę działań wojennych i/lub terytoriów czasowo okupowanych lub ucierpiały w wyniku wojny; dzieci, które ucierpiały w wyniku wojny, praca psychologiczna z rodzicami i opiekunami itd.
- 14) Kompleksowe Programy Regionalne Wsparcia Osób Wewnętrznie Przesiedlonych w okresie stanu wojennego na Ukrainie (*Комплексні регіональні програми підтримки внутрішньо переміщених осіб на період дії воєнного стану в Україні*).

Wojna na Ukrainie spowodowała migracje wewnętrzne i zewnętrzne Ukraińców. Podstawowymi *formami ochrony międzynarodowej* są: *status uchodźcy*, *ochrona uzupełniająca*, *ochrona tymczasowa*. Zestawienie statystyk UNHCR z dnia 12 września 2023 r. pokazuje, że z Ukrainy wyjechało i uzyskało odpowiedni status ochrony międzynarodowej ok. 6,2 mln uchodźców z Ukrainy, w tym ok. 5,8 mln. osób zarejestrowano w Europie. Najwięcej uchodźców z Ukrainy przebywa w takich krajach jak: Niemcy, Polska, Czechy, Wielka Brytania, Hiszpania, Włochy (kolejno według liczby uchodźców, od największej do najmniejszej).

Nowym zagrożeniem dotyczącym ukraińskich dzieci, które stanowi naruszenie prawa międzynarodowego, jest *deportacja ukraińskich dzieci*. Wśród instytucji zajmujących się bezpośrednio problematyką deportowanych dzieci na Ukrainie należy wymienić: Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Osób Deportowanych, Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Dziecka, Rada Koordynacyjna ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci przy Prezydencie Ukrainy, Save Ukraine itd.

Deportacja dzieci z Ukrainy przez Federację Rosyjską jest kwestią strategiczną, która może mieć długoterminowe konsekwencje dla Ukrainy i jej obywateli. Trudno jest uświadomić sobie i zaakceptować fakt deportacji dzieci i ich nielegalnej adopcji w Rosji w XXI wieku – taka jest jednak rzeczywistość ukraińskiej teraźniejszości i wojny na Ukrainie, taka jest rzeczywistość współczesnego ukraińskiego dzieciństwa (!). Dlatego pierwszym priorytetem jest powrót ukraińskich dzieci, drugim – dokładne śledztwo w tej sprawie wszystkich faktów, aby zapewnić skuteczną ochronę praw ukraińskich dzieci zgodnie z międzynarodowymi standardami.

Streszczenie: Wojna na Ukrainie od 24 lutego 2022 roku oraz wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie stało się ogromnym wyzwaniem dla całego społeczeństwa ukraińskiego, w tym dla polityki społecznej na Ukrainie. Artykuł dotyczy problematyki polityki społecznej w czasie wojny na Ukrainie, analizy wybranych problemów społecznych, które powstały w czasie wojny na Ukrainie (wsparcie osób, znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych, migracje, uchodźcy z Ukrainy w różnych krajach, deportacja ukraińskich dzieci itd). Szkody spowodowane działaniami wojennymi, tymczasową okupacją negatywnie wpływają na życie każdej osoby, rodzin, zwłaszcza rodzin z dziećmi. Po działaniach wojennych dzieci doznają traumy wojennej, która ma potężny wpływ na ich rozwój i dalsze życie. W czasie wojny na Ukrainie powstał nowy problem społeczny dotyczący ukraińskich dzieci, który stanowi naruszenie prawa międzynarodowego – deportacja ukraińskich dzieci. Wojna na Ukrainie spowodowała wprowadzenie wiele zmian do funkcjonowania polityk publicznych, w tym wypracowanie i wdrożenie nowych innowacyjnych instrumentów polityki społecznej. W artykule na podstawie przeprowadzonej analizy wymieniono innowacje w polityce społecznej na Ukrainie w czasie stanu wojennego.

Słowa kluczowe: polityka społeczna, polityka społeczna na Ukrainie, wojna na Ukrainie, usługi społeczne, innowacje, migracje, dzieci wojny, deportacja dzieci.

Abstract: Since February 24, 2022, the war in Ukraine and the introduction of martial law have posed significant challenges to Ukrainian society, particularly in the realm of social policy. This article addresses various aspects of social policy during the conflict, analyzing key social issues that have emerged, including support for individuals facing hardship, migration, refugees leaving Ukraine for different countries, and the deportation of Ukrainian children. The impact of military operations and temporary occupation has had a detrimental effect on the lives of all individuals, especially families with children. Children, in particular, experience war trauma during these operations, which profoundly affects their development and future prospects. One alarming social issue that has arisen during the conflict is the deportation of Ukrainian children, a violation of international law. The war has necessitated several changes in public policy, leading to the development and implementation of innovative social policy measures. This article, based on its analysis, enumerates these innovations in the context of martial law in Ukraine.

Keywords: social policy, social policy in Ukraine, war in Ukraine, social services, innovation, migration, children of war, deportation of children.

Bibliografia

- Centrum Wzajemnej Pomocy *Save Ukraine*. (2023). Pobrane z: <https://saveukraineua.org/news>
- Dekret Prezydenta Ukrainy „*W sprawie Rady Koordynacyjnej ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci*” z dnia 08.08.2022 r. Nr 568/2022. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022#Text/> [Указ Президента України „Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей” від 08.08.2022 р. № 568/2022].
- Deportacja obywateli Ukrainy z terytorium czynnych działań wojennych lub z czasowo okupowanego terytorium Ukrainy na terytorium Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś: raport analityczny. (2022). Kijów: „Ukraine. 5 am” [Аналітичний звіт „Депортація громадян України з території ведення бойових дій або з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь”. (2022). Київ: „Ukraine. 5 am”].
- Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami. (2001). Pobrane z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=celex%3A32001L0055>.
- Gabinet Ministrów Ukrainy: oficjalny portal internetowy. (2022). Pobrane z: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistuprav-ditej-v-umovah-voyennogo-stanu> [Урядовий портал: офіційний веб-портал].
- International Day of Innocent Children Victims of Aggression 4 June. (2023). Pobrane z: <https://www.un.org/en/observances/child-victim-day>.
- Informacyjna Baza Danych o Przesiedleńcach Wewnętrznych. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-2022-%D0%BF#Text> [Єдина інформаційна база даних про внутрішньо-переміщених осіб].
- Informacje o zapewnieniu praw dziecka w czasie wojny. (2023). Pobrane z: <https://ukrrier.gov.ua/uk/articles/informaciya-shodo-zabezpechennya-prav-ditej-v-umov/> [Інформація щодо забезпечення прав дітей в умовах війни].
- Konwencja Genewska dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (1951). Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19911190515>.
- Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja genewska) z dnia 12 sierpnia 1949 r. (1949). Pobrane z: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1949-4.html>.
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (1989). Pobrane z: <https://brpd.gov.pl/konwencja-o-prawach-dziecka/>.

- Kryvachuk, L. (2022). Protection of children's rights during the war in Ukraine: „Children of War” as a new phenomenon of modern Ukraine. *Youth in Central and Eastern Europe*, 14, 45–54.
- Liga Pracowników Socjalnych Ukrainy. (2022). Pobrane z: <https://www.lswu.org> [Громадська організація „Ліга соціальних працівників України”].
- Ogólnonarodowy program „Dziecko nie jest samo”. (2022). Pobrane z: <https://www.msp.gov.ua/news/22238.html> [Загальнонаціональна програма „Дитина не сама”].
- Ogólnoukraiński program zdrowia psychicznego. (2023). Pobrane z: <https://www.howa-reu.com/> [Всеукраїнська програма ментального здоров'я].
- Olena Zelenska Foundation. (2023). Pobrane z: <https://zelenskafoundation.org/en>.
- Operational data portal „Ukraine Refugee Situation”. (2023). Pobrane z: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
- Ostrowska, B. (2023). Dzieci wojny: nielegalne deportacje, przymusowe przesiedlenia i repatriacja. *Nowe prawo ukraińskie*, 2, 60–72 [Островська, Б. (2023). Діти війни: незаконна депортація, насильницьке переміщення та репатріація. *Нове українське право*, 2, 60–72].
- Państwowy portal „Dzieci wojny”. Dane o dzieciach, które ucierpiały w czasie wojny na Ukrainie. (2023). Pobrane z: <https://childrenofwar.gov.ua/> [Державний портал „Діти війни”. Дані про дітей, постраждалих в часі війни в Україні].
- Prezydent Ukrainy: oficjalny portal internetowy. (2023a). Pobrane z: <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-u-nyu-jorku-yaksho-ditinstvo-pidzagrozoju-v-85729> [Президент України: офіційний веб-портал].
- Prezydent Ukrainy: oficjalny portal internetowy. (2023b). Pobrane z: www.president.gov.ua/news/prezident-oznajomivsya-z-planom-povernennya-nezakonno-deport-83261/ [Президент України: офіційний веб-портал].
- Rosyjski Rzecznik Praw Dziecka uznała deportację ukraińskich dzieci. (2023). Pobrane z: <https://interfax.com.ua/news/general/896910.html/> [Російський дитячий омбудсмен визнала депортацію українських дітей].
- Rzecznik Praw Dziecka. (2023). Pobrane z: <https://brpd.gov.pl>.
- Thousands of Ukrainian children put through Russian 're-education' camps, US report. (2023). Pobrane z: <https://www.theguardian.com/world/2023/feb/15/ukraine-children-sent-russia-reeducation-camps>.
- Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „Niektóre kwestie świadczenia państwowej pomocy społecznej w okresie stanu wojennego” z dnia 7.03.2022 r. Nr 214. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%B-F#Text> [Постанова Кабінету Міністрів України „Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану” від 07.03.2022 р. № 214].
- Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „W sprawie zmian niektórych uchwał Gabinetu Ministrów Ukrainy dotyczących świadczenia usług socjalnych w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego lub stanu wojennego na Ukrainie

- lub w niektórych jej miejscowościach” z dnia 07.05.2022 r. Nr 560. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2022-%D0%BF#Text> [Постанова Кабінету Міністрів України „Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях” від 07.05.2022 р. № 560].
- Uchwała Rady Najwyższej Ukrainy „O upamiętnieniu dzieci, które zginęły w wyniku zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę” z dnia 01.06.2021 r. Nr 1490-IX. (2021). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-20#Text> [Постанова Верховної Ради України „Про вшанування пам’яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України” від 01.06.2021 р. № 1490-IX].
- Ukraine Frontline Media Platform, Ambasada Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej. (2022). Pobrane z: <https://poland.mfa.gov.ua/pl/news/ukraine-frontline-media-platform>.
- Ukraina przekroczyła próg kryzysu pod względem liczby przemieszczonych. (2023). Pobrane z: <https://www.unian.ua/society/vereshchuk-utochnila-skillki-vpo-zareyestrovano-v-ukrajini-v-berezni-12167304.html> [Україна пододала кризовий поріг за кількістю внутрішньо-переміщених осіб].
- Ustawa Ukrainy „O ochronie dzieciństwa” z dnia 24.04.2001 r. Nr 2402-III. (2001). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [Закон України „Про охорону дитинства” від 24.04.2001 р. № 2402-III].
- Ustawa Ukrainy „O reżimie prawnym stanu wojennego” z dnia 12.05.2015 r. Nr 389-VIII. (2015). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [Закон України „Про правовий режим воєнного стану” від 12.05.2015 р. № 389-VIII].
- Ustawa Ukrainy „O usługach społecznych” z dnia 17.01.2019 r. Nr 2671-VIII. (2019). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [Закон України „Про соціальні послуги” від 17.01.2019 р. № 2671-VIII].
- Ustawa Ukrainy „O dokonaniu zmian w niektórych ustawach Ukrainy dotyczących świadczenia usług społecznych w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego lub stanu wojennego na Ukrainie lub w niektórych jej miejscowościach” z dnia 14.04.2022 r. Nr 2193-IX. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> [Закон України „Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях” від 14.04.2022 р. № 2193-IX].

